

PRZEDMIOT WSPÓLNOTOWEJ KONTROLI WYWOZU I ZWROTU DOBR KULTURY

Najstarsze obiekty to nagrobki: Seweryna Bończy-Skarżyńskiego z 1814 r., Antoniego Jezierskiego z 1822 r. i szereg kamiennych konstrukcji z lat 30.

W 1978 r. w północno-zachodnim narożniku cmentarza utworzono niewielkie lapidarium. Zgromadzone zostały tu szczątki oraz większe fragmenty nagrobków, ogrodzeń żeliwnych i kamiennych. Niezwykle dekoracyjną dominantą lapidarium, widoczną doskonale z ulicy Mikołaja Kopernika, jest secesyjna kaplica grobowa wykonana ze stali.

W 1985 r. cmentarz, decyzją wojewódzkiego konserwatora zabytków w Łomży, został wpisany do rejestru zabytków.

Cmentarze na całym świecie postrzegane są obecnie jako rodzaj miejsc stanowiących szczególnie dziedzictwo historii oraz dziedzictwo kultury. Dzięki działalności różnorodnych towarzystw udało się zahamować naturalną destrukcję materii. Organizowane są programy, których celem jest przywrócenie dobrego stanu obiektom najcenniejszym. Organizacją bezgranicznie zaangażowaną w konserwację naszego cmentarza jest Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łomżyńskiej. Tu ogniskują się wszelkie akcje popularyzatorskie, zdobywanie funduszy na realizację prac konserwatorskich przy najcenniejszych nagrobkach, wreszcie urzędnicze działania wskazujące na najlepszych i nie najdroższych wykonawców tych prac. Szczęśliwie działacze Towarzystwa nie są w Łomży osamotnieni; merytorycznie i finansowo wspomaga ich Urząd Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (delegatura w Łomży), a także Urząd Miejski i władze kościelne.

Doskonałą okazją do zwrócenia uwagi na wspaniałe dzieła sztuki sepulkralnej cmentarza łomżyńskiego była jego dwusetna rocznica powstania obchodzona w roku 2001.

Udało się zintensyfikować prace konserwatorskie i porządkowe. Wydany został przez Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łomżyńskiej wspaniałe album fotograficzny *Z kształtów cienia. Dwieście lat łomżyńskiego cmentarza*.

Od kilku lat w dniu Wszystkich Świętych zbierane są datki na zabytkowe obiekty.

To święto także cmentarza w Łomży.

Fot. autor ■

Dobro kultury jest pojęciem konwencyjnym i niezupełnie nowym. Ukute zostało w związku z planami grabieży cudzego dziedzictwa i rozpętania II wojny światowej. Jednak ze względu na pojemność znaczeniową zostało włączone po wojnie do języka prawnego w aktach prawa międzynarodowego. W konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze 14 maja 1954 roku,¹ *dobro kultury* oznaczało bez względu na jego pochodzenie oraz na osobę właściciela: dobra ruchome lub nieruchome, które posiadają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu; gmachy, których zasadniczym i stosowanym w praktyce przeznaczeniem jest przechowywanie lub wystawianie dóbr kultury ruchomych oraz ośrodki obejmujące znaczną liczbę dóbr kultury wyżej określonych. Dalej termin ten pojawiał się w rekomendacjach i konwencjach UNESCO w zmodyfikowanej postaci. Przytaczanie ich definicji jest niecelowe, gdyż wystarczy zauważyć, że pojęcie to mimo mutacji jest niejednolite i mało przydatne w prawie wewnętrznym, tworząc kategorie ogólne, które chronione są w prawie krajowym pod innymi nazwami, ze względu na tradycje ochrony zabytków w danym państwie. Z drugiej strony ta cecha ogólności jest niezwykle atrakcyjna, gdyż posługiwanie się pojęciem pozwala tworzyć pewne wzorce dla ustaw krajowych, pomimo znacznych różnic w sposobie i charakterze ochrony zabytków w poszczególnych krajach.

W Unii Europejskiej termin *dobro kultury* uzyskał wiążącą wspólnotową definicję dla celów kontroli wywozowej dzieł sztuki i zabytków do krajów trzecich i możliwości zwrotu na terytorium państwa członkowskiego wywozu wywiezionych niezgodnie z tym rozporządzeniem dóbr kultury a jednocześnie skarbow narodowych z państwa członkowskiego. Rozporządzenie Rady (EWG) nr 3911/92 z dnia 9 grudnia 1992 r. w sprawie wywozu dóbr kultury² i dyrektywa Rady 93/7/EWG z 15 marca 1993 r. o zwrocie dóbr kultury nielegalnie przemieszczonych z terytorium państwa członkowskiego³ posługują się pojęciem zbiorczym *dobro kultury*, a więc nie wyłączają stosowania krajowych pojęć ustawowych, które mogą pokrywać się z zakresem rozumienia wspólnotowych dóbr kultury. Jeżeli

rozporządzenie stanowi, że pod tym pojęciem *dobro kultury* przyjmuje ono 14 kategorii przedmiotowych wyliczonych w załączniku, to są to kategorie techniczne, czasami znane co bardziej kazuistycznym przepisom krajowym i skierowane bardziej na egzekwowalność praktyczną rozporządzenia, niż na stworzenie samodzielnego wspólnotowego przedmiotu ochrony prawnej. Kategorie te wymuszają kontrolę celną i dają szansę realizacji ochrony w innych państwach członkowskich odpowiednich przedmiotów objętych w państwie członkowskim pochodzenia ochroną zabytków. Skuteczność ochrony zabytków na jednolitym europejskim rynku bez granic wewnętrznych ma zapewnić nakaz prezentacji pozwolenia wywozowego w wywozie dóbr kultury poza terytorium celne Wspólnoty (art. 2. ust. 1. rozp.) w jednolitych kontrolach na zewnętrznych granicach Wspólnoty (preambuła ust. 2.). Inaczej byłaby ona minimalizowana bez ochrony wspólnotowej, przy czym ta ostatnia samodzielnie bez ochrony państwowej nie ma racji bytu. Ustawy krajowe chronią dzieła sztuki i zabytki, natomiast prawo wspólnotowe operuje ogólnym terminem *dobro kultury*.

Rozporządzenie wspólnotowe ze swojej natury prawnej arbitralnie i przy tym enumeratywnie wymienia dobra kultury, takie jak: obrazy, akwarele, rysunki, środki transportu. Kategoriom przedmiotowym przypisane są pewne minimalne standardy wiekowe (np. 50 lat oraz 100 lat) i materialno-wartościowe (np. obrazy 150 000 euro), jakie dana rzecz musi spełnić, aby była objęta wspólnotową kontrolą wywozu. To rozumienie jest dla państw członkowskich wiążące, jeśli chodzi o cel rozporządzenia, czyli stworzenie reguł handlu dobrami kultury z krajami trzecimi na drodze jednolitych kontroli na granicach unii celnej.

Pragmatyka przepisów wspólnotowych implikowała rozwiązania możliwie proste, ale już na drodze uchwalania omawianych przepisów technika określenia dóbr kultury wzbudzała zastrzeżenia. Uwagi Komitetu Ekonomiczno-Społecznego dotyczyły limitów wieku i wartości, które kwalifikują krajowe skarby narodowe jako wspólnotowe dobra kultury. Skądinąd limity takie są problematyczne i mogą być uzna-

ne za niepraktyczne. Dodatkowo procedury aktualizacji progów finansowych przeprowadzane co 3 lata mogą nie odpowiadać w pełni na trendy rynku. Skarby narodowe uznane w państwach członkowskich bez względu na wiek lub wartość materialną nie podlegają automatycznie wspólnotowej kontroli wywozu ani możliwości obowiązkowi zwrotu, gdyż zakres zobowiązań państw określony jest w załącznikach do rozporządzenia i dyrektywy. Być może obieranie poszczególnych kategorii do załącznika nie było konieczne dla celów dyrektywy⁴, gdyż państwa członkowskie muszą same zdecydować, jak implementować dyrektywę. Jednakże należy przypomnieć dążenie do maksymalnej prostoty i jednocześnie skuteczności przepisów wspólnotowych. Dlatego też w wielu wersjach językowych dyrektywy nie występuje *dobro kultury*, ale termin *obiekt zabytkowy*.

Dyrektywa robi wyjątek dla *skarbów* instytucji publicznych: muzeów, archiwów i bibliotek oraz instytucji kościelnych (art. 1. ust. 1. akapit 2. i 3.). Nawet, jeśli skarby nie odpowiadają kategoriom załącznika, a stanowią integralną część zbiorów publicznych lub inwentarzy instytucji kościelnych, to podlegają obowiązkowi zwrotu. Pojęcie *zbiór publiczny* oznacza *zbiór będący własnością państwa członkowskiego, lokalnej albo regionalnej władzy w państwie członkowskim lub instytucji usytuowanej na terytorium państwa członkowskiego i określanej jako publiczna zgodnie z ustawodawstwem tego państwa członkowskiego, będącą własnością lub w znacznym stopniu finansowaną przez to państwo członkowskie lub lokalną albo regionalną władzę.* (art. 1. ust. 1. pkt i). W warunkiem zwrotu jest zawsze ujawnienie skarbow w inwentarzach tych instytucji.

Państwa członkowskie mogą pozostawić poza licencjonowaniem wywozu obiekty archeologiczne starsze niż 100 lat, pochodzące z wykopalisk i odkryć lądowych lub podwodnych oraz terenów archeologicznych, jeżeli ich archeologiczna lub naukowa wartość jest ograniczona i nie pochodzą bezpośrednio z wykopalisk, odkryć i stanowisk archeologicznych w państwie członkowskim oraz ich obecność na rynku jest zgodna z prawem (art. 2. ust. 2. akapit 3.).

Z drugiej strony dyrektywa o zwrocie dóbr kultury pozwala na jej implementację w sposób, który rodzi wzajemnie większe zobowiązania państw członkowskich. Każde państwo członkowskie może powiększyć swój obowiązek zwrotu obiektów zabytkowych, obejmując kategorie dóbr inne, niż zamieszczone w *Aneksie* dyrektywy (art. 14. ust. 1.). Wówczas *dobro kultury* ma zakres określony przez państwo członkowskie. Pozostaje jednak problem wzajemne-

go uznawania przez państwa członkowskie takiego rozszerzenia własnego obowiązku zwrotu w innym państwie członkowskim w przypadku, gdy wystąpi ono z roszczeniem do innego państwa członkowskiego. Ponadto skarby sztuki należące do jednej z kategorii zamieszczonych w załączniku mogą być jako *dobro kultury* sklasyfikowane lub uznane w procedurach administracyjnych w rozumieniu art. 30. TWE (art. 1. ust. 1. akapit pierwszy i drugi) także po bezprawnym przemieszczeniu (art. 1. ust. 1. akapit pierwszy).

Dobro kultury w rozporządzeniu 3911/92 EWG posiada zakres identyczny ze znaczeniem nadanym przez załącznik (art. 1. rozp.). Załącznik dyrektywy 93/7 EWG jest jego powtórzeniem, gdyż obydwa akty mają działać razem. Uniknięto w ten sposób potencjalnych sporów co do zwrotu przedmiotów nie uważanych w państwie adresacie prośby o zwrot za skarby narodowe. Dlatego w dyrektywie *dobro kultury* występuje jednocześnie w podwójnym aspekcie: przedmiotu z załącznika i skarbu narodowego. Mimo że skarby narodowe są określane na poziomie krajowym w przepisach o ochronie zabytków, to zwrócony może być tylko przedmiot, który spełnia kryteria załącznika dyrektywy. Tak więc źródłem kwalifikowania jako *dobro kultury*, umownie nazywając je – wspólnotowym, przedmiotu wywożonego z państwa członkowskiego, jest prawo krajowe, ale tylko do zakresu ustalonego w załączniku.

Dobro kultury w rozumieniu dyrektywy nie może być arbitralnie określone w prawie krajowym, gdyż: po pierwsze – istnieje wymaganie, aby zezwolenie wydawały zawsze kompetentne władze państwowe; po drugie – przestrzegane muszą być relacje między kompetencjami państw członkowskich i Wspólnotą. Najpierw zachodzić powinien więc związek przyczynowy pomiędzy państwem wydającym pozwolenie a przedmiotem, którego ono ma dotyczyć. Państwa członkowskie nie mogą organizować własnej kontroli wywozu w sposób nieproporcjonalny do celu, np. poprzez nadmierne formalności wywozowe oraz ogólnie być zdolne egzekwować wprowadzone ograniczenia w obrocie dziełami sztuki i zabytkami.

Główną cechą kategorii *dobro kultury* z rozporządzenia i z dyrektywy jest jednak fakt, że nie stanowią one definicji *skarbów narodowych*, czyli narodowych skarbow kultury o wartości artystycznej, historycznej lub archeologicznej (preambuła ust. 3), a więc nie nadają prawu wspólnotowemu wyjaśnienia, co to są traktowane skarby narodowe z art. 30 TWE.

ZAŁĄCZNIK dyrektywy 93/7 EWG

Kategorie określone w art. 1. ust. 1. tiret drugie, do których przedmioty sklasyfikowane jako *narodowe dobra kultury* w rozumieniu art. 36. traktatu muszą należeć w celu zakwalifikowania do zwrotu zgodnie z niniejszą dyrektywą

A. 1. Przedmioty archeologiczne mające więcej niż 100 lat, które pochodzą z:

- wykopalisk i odkryć lądowych lub podwodnych,
- terenów archeologicznych,
- zbiorów archeologicznych.

2. Elementy stanowiące integralną część pomników artystycznych, historycznych lub religijnych, które zostały rozczłonkowane, mające więcej niż 100 lat.

3. Obrazy i malowidła inne niż włączone do kategorii 3A lub 4 wykonane całkowicie ręcznie, dowolnym środkiem i na dowolnym materiale [5].

3A. Akwarele, gwasze i pastele wykonane w całości ręcznie z użyciem jakichkolwiek materiałów.

4. Mozaiki inne niż w kategorii 1. lub 2. oraz rysunki wykonane wyłącznie ręcznie, dowolnym środkiem i na dowolnym materiale [5].

5. Oryginalne ryciny, grafiki, serigrafie i litografie z ich odpowiednimi płytami oraz oryginalne plakaty [5].

6. Oryginalne rzeźby lub posagi oraz kopie wyprodukowane według tego samego procesu co oryginał [5], pozostałe niż te w kategorii 1.

7. Fotografie, filmy oraz ich negatywy [5].

8. Inkunabuły i manuskrypty, łącznie z mapami i partyturami muzycznymi, pojedynczo lub w zbiorach [5].

9. Książki mające więcej niż 100 lat, pojedynczo lub w zbiorach.

10. Mapy drukowane mające więcej niż 200 lat.

11. Archiwa oraz wszelkie ich elementy, dowolnego rodzaju lub dowolnym środkiem, zawierające elementy mające więcej niż 50 lat.

12. a) Zbiory [6] i okazy ze zbiorów zoologicznych, botanicznych, mineralnych lub anatomicznych;

b) zbiory [6] o znaczeniu historycznym, paleontologicznym, etnograficznym lub numizmatycznym.

13. Środki transportu mające więcej niż 75 lat.

14. Wszelkie pozostałe pozycje antyczne nie wyliczone w kategoriach A. 1-A. 13 mające więcej niż 50 lat.

Dobra kultury w kategoriach A. 1-A. 14 są objęte niniejszą dyrektywą, tylko jeżeli ich wartość odpowiada lub przekracza prog finansowe w lit. B.

B. Progi finansowe stosowane do niektórych kategorii w lit. A (w euro niezależnie od wartości)

Wartość: 0 (zero): – 1 (Przedmioty archeologiczne)

– 2 (Rozczłonkowane pomniki)

– 8 (Inkunabuły i manuskrypty)

– 11 (Archiwa)

15 000: – 4 (Mozaiki i rysunki)

– 5 (Ryciny)

– 7 (Fotografie)

– 10 (Drukowane mapy)

50 000: – 6 (Rzeźby)

– 9 (Książki)

– 12 (Zbiory)

– 13 (Środki transportu)

– 14 (Wszelkie inne przedmioty)

150 000: – 3 (Obrazy)

Ocena, czy spełnione są warunki dotyczące wartości finansowej, musi być wykonana, jeżeli wnioskuje się o zwrot. Wartość finansowa dotyczy przedmiotów w państwie członkowskim, do którego wniosek jest kierowany.

Informacja o sposobie przeliczania waluty krajowej na euro.

[1] DzU C 53 z 28.2.1992, str. 11 oraz DzU C 172 z 8.7.1992, str. 7.

[2] DzU C 176 z 13.7.1992, str. 129 oraz DzU C 72 z 15.3.1993.

[3] DzU C 223 z 31.8.1992, str. 10.

[4] DzU L 395 z 31.12.1992, str. 1.

[5] Które mają więcej niż 50 lat i nie należą do ich autorów.

[6] Trybunał Sprawiedliwości w swoim orzeczeniu w sprawie 252/84 określił, że:

Przedmiotami kolekcjonerskimi w znaczeniu pozycji 99.05 Wspólnej Taryfy Celnej są takie przedmioty, które posiadają wymagane cechy, aby włączyć je do kolekcji, to znaczy przedmioty, które są stosunkowo rzadkie, nie są normalnie wykorzystywane do celów oryginalnych, są przedmiotem specjalnych transakcji poza normalnym obrotem przedmiotami o podobnej użyteczności oraz posiadają wysoką wartość.

Przypisy:

1 DzU z 1957 r. Nr 46, poz. 212 wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokołem o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, 36 Stat. 2277, 249 U. N. T. S. 215.

2 OJ L 395, 31.12.1992, p. 1 ze zm.

3 OJ L 74, 27.3.1993, p. 74 ze zm.

4 Uwagę tę zgłosił M. Frigo, *The Proposed EEC Council Directive on the Return of Unlawfully Exported Cultural Objects*, IJCP 1993 vol. 2, s. 77.